

1. סיכום המאזן של בנק ישראל לשנת 1987¹

א. מאזן בנק ישראל הסתכם בסוף 1987 ב-18,912 מיליוני ש"ח – גידול של 18 אחוזים לעומת 1986. אלו השינויים העיקריים (במונחי שקלים) לעומת השנה הקודמת: בצד הנכסים גדלו יתרות מטבע החוץ שמחזיק בנק ישראל, וכן ההלוואות במטבע מקומי. בצד ההתחייבויות ניכרת עלייה של פיקדונות הממשלה במטבע חוץ, ירידת פיקדונותיה במטבע מקומי ועלייה של פיקדונות הבנקים במטבע חוץ ובמטבע מקומי ושל שטרי הכסף והמעות שבמחזור.

ב. יתרות מטבע החוץ המוחזקות בידי בנק ישראל הסתכמו בסוף שנת 1987 בכ-5,329 מיליוני דולרים, לאחר שעלו השנה בכ-1,176 מיליונים – כל זאת תרומת הסקטור הציבורי. תרומת בנק ישראל ליתרות היתה כ-650 מיליוני דולרים (לאחר כ-477 מיליון ב-1986) – תוצאה של תקבולים בגין יתרות מטבע החוץ בסך כ-729 מיליוני דולרים, בניכוי תשלומים למוסדות בינלאומיים והוצאות אחרות בסך כ-76 מיליון. פעילות הסקטור הפרטי במשך השנה הסתכמה באיזון בין המשיכות להעברות, וזאת לעומת משיכות נטו של כ-580 מיליוני דולרים ב-1986.

ג. האשראי לממשלה נשאר כפי שהיה בסוף שנת 1986, ופיקדונות הממשלה במטבע מקומי הסתכמו בכ-719 מיליוני ש"ח. פיקדונות הממשלה והמוסדות הלאומיים במטבע חוץ הסתכמו בכ-2,751 מיליוני ש"ח (1,788 מיליוני דולרים). ספיגת הממשלה ב-1987 הסתכמה בכ-683 מיליוני ש"ח, וספיגת הממשלה הכוללת את פעילות הסוכנות היהודית – בכ-200 מיליון.

ד. האשראי במטבע מקומי הסתכם בסוף 1987 ב-943 מיליוני ש"ח – רובם הלוואה מוניטרית, שבנק ישראל נותן לבנקים. במהלך שנת 1987 חלו שינויים בהקצאת ההלוואה המוניטרית, ובאקטובר החל בנק ישראל להשתמש בכלי מוניטרי חדש – הלוואה מוניטרית לזמן קצוב במכרז. יתרת ההלוואה המוניטרית הסתכמה בסוף 1987 בכ-906 מיליוני שקלים – מתוכם כ-750 מיליון לזמן קצוב.

ה. יתרת שטרי הכסף והמעות במחזור עלתה בכ-39 אחוזים, והסתכמה בכ-1,671 מיליוני ש"ח. ו. פיקדונותיהם של המוסדות הבנקאיים בישראל במטבע חוץ עלו במשך שנת 1987, במונחי דולרים של ארה"ב, בכ-407 מיליוני דולרים. פיקדונות הפת"ם ירדו בכ-117 מיליוני דולרים, והסתכמו בסוף 1987 בכ-2,154 מיליון. יתרת פת"ם הפיצויים (שחלק ניכר מהם מוחזק במרקים גרמניים) עלתה, במונחי דולרים של ארה"ב, בכ-479 מיליוני דולרים, והסתכמה בסוף 1987 בכ-3,698 מיליון. (ללא הריבית והפרשי השערים היתה בפיקדונות אלה ירידה קלה).

ז. פיקדונות המוסדות הבנקאיים במטבע ישראלי הסתכמו בסוף 1987 בכ-2,479 מיליוני ש"ח, לעומת 1,689 מיליון אשתקד – גידול המשקף את המשכו של מעבר הציבור מנכסים במטבע חוץ לפיקדונות שקליים. יש להדגיש, כי גידול זה בא למרות העברת חלק (עד 10 אחוזים) מחובת הגזילות מהפקדה בבנק ישראל להחזקת מק"ם בידי המוסדות הבנקאיים.

ח. עודף ההכנסות על ההוצאות הסתכם בשנת 1987 בכ-1,284 מיליוני ש"ח, לעומת 899 מיליון ב-1986. הגורם העיקרי שקבע את עודף ההכנסות על ההוצאות בשנת 1987 הוא הפרשי השערים הנובעים משינויים בשער החליפין בין מטבעות החוץ העיקריים לבין הדולר של ארה"ב.

1 דברי ההסבר פורסמו במלואם בחוברת "דינים וחשבונות כספיים לשנת 1987", פברואר 1988.

ט. הכנסות בנק ישראל בשנת 1987 הסתכמו בכ-3,524 מיליוני ש"ח, לעומת כ-2,309 מיליון בשנת 1986. ההכנסות מהשקעת הנכסים במטבע חוץ בחו"ל הסתכמו, במונחי דולרים של ארה"ב, בכ-776 מיליוני דולרים (כ-520 מיליונים אשתקד). גידול ההכנסות נובע מהפרשי שערים של מטבעות חוץ לעומת הדולר ומגידול היתרות הממוצעות (במונחי דולרים) של הנכסים לעומת אשתקד. ההכנסות מהממשלה עלו מכ-1,265 מיליוני ש"ח ב-1986 לכ-1,758 מיליון ב-1987 – גידול הנובע בעיקר מהתחזקות, כ-19.5 אחוזים, של סל המטבעות, שאליו צמוד החוב ארוך המועד.

י. הוצאות בנק ישראל בשנת 1987 הסתכמו בכ-2,240 מיליוני ש"ח, לעומת כ-1,410 מיליון בשנת 1986. ההוצאות על פיקדונות המוסדות הבנקאיים בישראל במטבע חוץ הסתכמו, במונחי דולרים של ארה"ב, בכ-806 מיליוני דולרים, לעומת כ-177 מיליון בשנת 1986. עיקר הגידול משקף את התחזקות מטבעות החוץ לעומת הדולר.

ההוצאות בגין פיקדונותיהם של המוסדות הבנקאיים והכספיים בישראל במטבע מקומי הסתכמו בכ-387 מיליוני ש"ח, לעומת כ-320 מיליון ב-1986 – עלייה שנבעה מגידול היתרה הממוצעת של הפיקדונות וקיוויו של חלק מגידול זה על ידי ירידת הריבית הממוצעת השנה לעומת 1986.

י"א. הרווח הנקי של בנק ישראל הסתכם בשנת 1987 בכ-1,491 מיליוני ש"ח (לעומת 1,302 מיליון אשתקד), והוא הועבר במלואו לממשלה.

2. פעילות המחלקה המוניטרית בשנת 1987

א. ניהול המדיניות המוניטרית

(1) הפעלת כלי המדיניות המוניטרית

בנק ישראל פעל בשנת 1987 להחלשת הקשר הפורמלי והתלות בין הריביות שהוא גובה בפעולותיו עם הבנקים לריביות שהבנקים גובים מן הציבור, ולשם כך ביטל, באפריל 1987, את הזיקה הישירה שבין הריבית הדביטרית הבסיסית והחריגה לבין הזכאות להלוואות מוניטריות. במקום השימוש בשיעורי הריבית ככלי מרכזי של המדיניות המוניטרית, החל בנק ישראל בגיבוש יעדים כמותיים.

המסגרת החדשה למדיניות המוניטרית הצריכה את התאמת כלי המדיניות, כך שלבנק ישראל תהיה שליטה על הספיגה או ההזרמה המוניטרית, ואילו המחיר ייקבע על ידי שוק הכספים. מגמה זו מצאה את ביטוייה באופן הפעלת הכלים המשמשים בשוק הפתוח – איגרות חוב, מק"ם והלוואה מוניטרית ביזמת בנק ישראל.

א. הלוואה מוניטרית במכרז: בנק ישראל מציע לבנקים הלוואות מוניטריות לתקופות קצובות, וזאת נוסף על הלוואה המוניטרית במכסה, העומדת לרשותם לניצול על פי שיקוליהם, במחיר שבנק ישראל קובע מפעם לפעם. מחיר הלוואות לזמן קצוב נקבע במכרז (בשלושת המכרזים הראשונים מחיר אחיד; לאחר מכן – במכרז מפלה). בנק ישראל קובע מראש את היקף המכרזים לגבי כל תקופת מיצוע חודשית – כדי לצמצם את אי-הוודאות של הבנקים לגבי המקורות העומדים לרשותם – אך שומר לעצמו את הזכות לשנות את גודל המכרז במהלך החודש, בנסיבות מיוחדות. כל הלוואה במכרז ניתנת בדרך כלל לשבוע (דהיינו 4-5 מכרזים בחודש), וזאת כדי לאפשר את קביעת המחיר והקצאת הכמות בין הבנקים על פי התנאים המשתנים – לכלל בנק ובנק ולמערכת כולה.

ב. מילווה קצר מועד: בנק ישראל נקט מספר פעולות להרחבת שוק המק"ם ולשיפור תהליך המסחר בו. שינוי שיטת המסחר מ"מסחר ממוכן" למסחר פומבי רב-צדדי, בדומה לשאר ניירות הערך הנסחרים בבורסה. במסחר פומבי נקבע המחיר בבורסה על ידי כל המשתתפים במסחר – ולא על ידי בנק ישראל בלבד, כ"עושה שוק", כמו בעבר.

לוח ט' - 1

השינויים בכלי המדיניות המוניטרית, 1986 עד פברואר 1988

1. שיעורי הגזילות על פיקדונות בשקלים לפי מדרגות הריבית (אחוזים)

1987			1986	
30.4	9.4	12.2	15.5	
38	234	230	38	ער"ש - סך הכול ¹
10	10	10	7	מדרגה 1
28	24	20	31	מדרגה 2
פז"ק				
38	234	230	38	שבוע - סך הכול
10	10	10	4	מדרגה 1
28	24	20	34	מדרגה 2
30	30	30	30	שבועיים - סך הכול
7	7	7	4	מדרגה 1
23	23	23	26	מדרגה 2
20	20	20	20	חודש - סך הכול
2	2	2	2	מדרגה 1
18	18	18	18	מדרגה 2
15	15	15	15	חודשיים - סך הכול
2	2	2	2	מדרגה 1
13	13	13	13	מדרגה 2
10	10	10	10	6 חודשים - סך הכול
2	2	2	2	מדרגה 1
8	8	8	8	מדרגה 2
38	234	230	38	תפ"ס/פח"ק - סך הכול ³
10	10	10	7	מדרגה 1
28	24	20	31	מדרגה 2
לפי המיון החדש, שנערך ב-25.2.1988 עד 6 ימים				
משבוע עד 3 חודשים			עד 6 ימים	
3 חודשים ומעלה			סך הכול	
10	20	33	מדרגה 1	
2	4	8	מדרגה 2	
8	16	25		

- שיעור הגזילות האפקסיבי למפעילי תכנית ריבית ער"ש, אחרי גיצול הלואות ער"ש. בתאריך 6.8.1987 הומד הסדר זה בהורדת שיעור הגזילות הפורמלי על ער"ש.
- שינוי שיעור הגזילות האפקסיבי בדרך של התרת גירעון מוכר.
- באוגוסט בוטל פיקדון התפ"ס, ובמקומו הוחל פיקדון פח"ק, תוך שינוי בהתפלגות מדרגות הגזילות: במדרגה הראשונה מ-10 אחוזים ל-7 אחוזים ובמדרגה השנייה מ-28 אחוזים ל-31 אחוזים. בפברואר 1988 בוטל הסיווג הנפרד של פח"ק, ובוטלו ההוראות המיוחדות שחלו עליו.

לוח ט' - 1 (המשך)

2. ריבית בנק ישראל (אחוזים, ריביות שנתיות, תשלום רבעוני)

1988		1987						1986		
17.3	7.1	26.11	6.8	23.7	4.6	30.4	9.4	12.2	16.10	
14		14		14	17	21	28	31	19	פיקדונות בבנק ישראל
11		12		14	17	21	28	31	19	חובת נזילות
										עודפי נזילות
										הלוואות מוניטריות
			בוטל	14	17	21	28	31	19	ע"ש
18		20		20		23	30	34	22	רגילה
		בוטל		22		25	33	37	25	מיוחדת
		בוטל		25		28	35	40	28	לבנק הבודד
33	35									הלוואה מיוחדת
48		50								נוספת

3. מכסות של הלוואות מוניטריות (מיליוני ש"ח)

א. עד 25.11.1987

40	רגילה
40	מיוחדת
ללא מכסה	לבנק בודד

ב. מ-25.11.1987

הלוואה נוספת		הלוואה רגילה		
ניצול מרבי	מכסה חודשית	ניצול מרבי	מכסה חודשית	
..	..	660	360	26.11.1987
..	..	720	540	9.12.1987
540	720	720	360	7.1.1988

4. הלוואות לזמן קצוב במכרז (מיליוני ש"ח, אחוזים לשנה)

1988				1987			התקופה
אפריל ממוצע ⁵	מאוס ממוצע ⁵	פברואר ממוצע ⁵	ינואר ממוצע ⁵	דצמבר ממוצע ⁵	נובמבר 22-15	אוקטובר 29-18	
274	295	661	750	541	250	300	הכמות הממוצעת בסועל
15.2	17.3	16.9	19.2	24.8	20.0	23.0	הריבית הממוצעת
15.0	16.6	16.0	18.5	23.6	6..	6..	ריבית הסגירה

5. שיעור תגידול של תקרת הערבויות להבטחת אשראי בשקלים (אחוזים מהתקרה בתקופה הקודמת)

1988				1987		
25.2	29.10	30.7	28.5	23.4	26.3	26.2
10	2.3	1.0	2.2	1.3	1.0	2.1

- 4) ניצול יומי מרבי אפשרי בכל יום, כתנאי שהניצול הממוצע המצטבר מתחילת החודש אינו חורג מהמכסה החודשית הממוצעת.
- 5) ממוצע של חודש נזילות.
- 6) מכרז במחיר אחיד לכול.
- 7) בפברואר 1988 אוחדו שתי מסגרות הערבויות - הערבית להבטחת אשראי וערבויות השכירות - ונקבע תהליך של הגדלת התקרה המאוחדת בשיעור של 10 אחוזים בכל חודש, עד אוקטובר 1988.

המעילות במילוה קצר מועד, 1984 עד 1987

תאריך	מכירה	לציבור	נסו	היתרה		המחזור	התשואה השנתית הממוצעת ¹ לפדיון (לפי התקופה-לפדיון בחודשים)												
				הספיגה	בידי		התזרמה (-) (סוף	היומי	1-0	2-1	3-2	4-3	5-4	6.5					
				תקופה)															

1) ממוצע של ימי חמישי.

– חקיקה המאפשרת להגדיל את היתרה במחזור ממיליארד אחד ל-3 מיליארדי שקלים ולהאריך את תקופת המילווה עד ל-6 חודשים.

– הנפקת סדרות חדשות ל-6 חודשים בשיטת המכרז, שבה הבנק מתחייב למכור כמות מוגדרת בתשואה שתיקבע במכרז, וכן "הצעות מכר" במכרז ל-3 חודשים, בסדרות הנסחרות בבורסה.

– מתן אפשרות לבנקים להחזיק מילווה קצר מועד במסגרת חובת הנזילות (עד 10 אחוזים ממנה) וכעודפי נזילות.

במהלך שנת 1987 השתמש בנק ישראל במק"ם לספיגה ולהזרמה של נזילות, על פי צורכי המדיניות המוניטרית. פעולות אלה משתקפות בשינויים ביתרת המק"ם שבידי הציבור, כמפורט בלוח ט'-2.

ג. איגרות חוב צמודות: גם פעולות בשוק המשני באיגרות חוב צמודות שימשו כלי להשגת יעדיה של המדיניות המוניטרית במסגרת הפעולות בשוק הפתוח, כמפורט בלוח ט'-3.

(2) שינוי משטר ניהול הנזילות

לקראת סוף השנה, במקביל למעבר ליעדים כמותיים, פעל בנק ישראל בדרכים שונות לצמצום תנודות משמעותיות, קצרות טווח, של הריבית הקרדיטורית:

– במסגרת שינוי השיטה של ניהול הנזילות, הוארכה תקופת המיצוע לעמידה בהוראות הנזילות מ-3 שבועות ל-4-5 שבועות, תקופה התואמת מחזוריות כלכלית חודשית.

לוח ט' - 3

פעילות בנק ישראל בשוק המתוח לפי סוגי איגרות, 1983 עד 1987

עורך רכישות על מכירות בבורסה										
תאריך	סך הכול	קצרות ואחרות	ארבל 80%	שגיא 3%	גליל 3%	גליל משופר	איגרות צמודות לדולר			חלקו של הבנק במחזור העסקאות בבורסה ²
							ברירה כפולה צמודה	גלבוץ ריבית משתנה	רמון ריבית קבוע ¹	
							חרמון	ריבית	ריבית	
(אלפי ש"ח)										
1983	-327	964	-1,520	-	445	-	531	-747	-	34.0
1984	-6,599	-811	-4,599	-	-1,521	-72	907	-499	-4	13.0
1985	2,152	-131	701	-7	1,419	314	24	49	-21	0.0
1986	-307	71	4	3	-433	-11	75	-10	-6	0.0
1987	-74,746	-8,226	-85,931	38,634	-33,477	33,426	-19,175	-6	9	6.7
ינואר	-27	-19	-1	-2	-12	10	-1	-	-2	0.0
פברואר	31	4	-2	5	-	25	-1	-	-	0.0
מרס	-43,382	-885	-39,707	-	-2,816	-	15	-	11	6.9
אפריל	-60,346	-	-42,302	6	-10,964	-22	-7,064	-	-	12.3
מאי	-36,406	-7,228	-1,577	-	-18,017	-	-9,578	-6	-	6.5
יוני	-4,771	-98	-2,885	-	-804	-4	-1,180	-	-	1.5
יולי	8,053	-	-932	10,461	-864	754	1,366	-	-	2.0
אוגוסט	3	-	-5	-	-	-2	-	-	-	0.0
ספטמבר	-3	-	-4	-	-	-	1	-	-	0.0
אוקטובר	9,252	-	2	9,257	-	-8	1	-	-	3.7
נובמבר	1,335	-	-12	1,364	-	-17	-	-	-	0.9
דצמבר	51,715	-	1,484	-17,543	-	32,690	-2	-	-	7.8

(1) עד ינואר - כולל רכישת של 4 אלפי ש"ח באיגרות חוב "אדמון".

(2) מחצית שווי הקניית והמכירת של בנק ישראל, מחולק במחזור בבורסה ומחוץ לבורסה.

– גירעון הנזילות השבועי, שניתן למיצוע בתקופת התחשבנות מלאה (בעבר 3 שבועות, כעת 4-5 שבועות, כאמור), הוגדל מ-2 אחוזים ל-10 אחוזים.

– הגדרת יעדים כמותיים מחייבת הגבלה כמותית של ההלוואה המוניטרית. בנק ישראל אמנם עשה זאת בסוף 1987, אך איפשר לבנקים לנצל את המכסות שהוקצו להם בגמישות על פני החודש, כדי למנוע תנודות בריבית בגין גירעונות נזילות זמניים.

(3) צמצום פערי הריבית בתיווך השקלי הלא-צמוד

הפער בין הריבית ללווים לבין הריבית למפקדים בתיווך השקלי הלא-צמוד נובע, בין השאר, משיעורי הנזילות ומהריבית על חובת הנזילות. בנק ישראל נקט מספר צעדים לשם צמצום פערים אלה:

– הותר לבנקים להחזיק חלק מחובת הנזילות (10 אחוזים) ועודפי הנזילות במילווה קצר מועד, ולקבל עליו תשואת שוק.

– בפברואר 1988 הורדה חובת הנזילות על רוב הפיקדונות השקליים – הפחתה שהסכתמה בממוצע בכ-4 אחוזים.

– בעוד שריבית החובה של בנק ישראל וריביות הבנקים ירדו בסוף 1987 ובראשית 1988, לא שינה בנק ישראל את הריבית על חובת הנזילות, ובכך שיפר אותה באופן יחסי.

(4) צמצום פערי הריבית בין סוגי אשראי שונים

בעבר הוטלו על התיווך הבנקאי הגבלות, שנבעו ממדיניות תקציב מרחיבה – תקרות גפה, שיעורי נזילות גבוהים בתחומי תיווך מסוימים ואף איסורים מוחלטים לעסוק בחלק מן התיווך הפיננסי. הוראות אלו הגבילו מאוד את תחומי ההשפעה של המדיניות המוניטרית, ויצרו פערי ריבית בין תחומי תיווך שונים. בשנת 1987 פעל בנק ישראל לצמצום ההגבלות המינהליות:

– במסגרת הרפורמה בשוק ההון צומצמה חובת ההשקעה באיגרות חוב ממשלתיות לכיסוי תכניות חיסכון צמודות למדד. בכך הוגדלה הזרימה הישירה של מקורות כאלה, בתנאי תחרות, מן החוסך אל המשקיע.

– באותה מסגרת צומצמה חובת ההשקעה כנגד תכניות חיסכון דולריות, כדי לאפשר מתן אשראי מתכניות אלה. לשם כך הוצא האשראי הצמוד למטבע חוץ מתקרת הגפה המגבילה את האשראי במטבע חוץ. אשראי צמוד למטבע חוץ, להבדיל מאשראי צמוד למדד, אינו מוגבל לשנתיים בצד הריבית, ולכן יכול לשמש תחליף קרוב לאשראי שקלי לא-צמוד, ובכך לסייע בצמצום פערי הריבית.

– בנק ישראל הכריז, כי תקרת הערבויות למתן אשראי תוגדל במידה משמעותית במהלך 1988. על ידי כך יתהדק הקשר בין התיווך הבנקאי לתיווך בשוק החוץ-בנקאי, והדבר יגרום לצמצום פערי ריבית בין סוגי אשראי שונים בתיווך הבנקאי, פערים הנובעים מהגבלות מינהליות.

– במקביל החלו להתפתח בתיווך הבנקאי עסקאות עתידיות. עסקאות אלו יוצרות נכסים והתחייבויות בין הסקטור הפרטי לבין עצמו, הן בהצמדה לדולר והן בהצמדה למדד – בלי ליצור פוזיציה נטו כלפי הסקטור הציבורי, שאינו צד בעסקאות אלה.

(5) הפעולות השוטפות של המדיניות המוניטרית

במהלך שנת 1987 ננקטו צעדים רבים, באמצעות כל הכלים העומדים לרשות המדיניות המוניטרית – חלקם פעולות שוטפות במסגרת ביצוע המדיניות המוניטרית וחלקם שינויים עקרוניים במבנה שוק הכספים ובכלי המדיניות (כמתואר לעיל): בשיעורי הנזילות, בריביות בנק ישראל, במכסות ההלוואות המוניטריות, בהלוואות לזיק במכרז, בתקרת הערבויות להבטחת אשראי (כל אלה מוצגים בלוח ט'-1, במילווה קצר מועד (לוח ט'-2) ובאיגרות חוב צמודות בשוק המשני (לוח ט'-3).

ב. בנק ישראל כסוכן האוצר

(1) המניות הבנקאיות שב"הסדר"

בנק ישראל, כסוכן של האוצר, רכש למענו, בשנת 1987, מניות בנקאיות שב"הסדר" ב-376 מיליוני ש"ח, כדי להקטין את הסכומים שייפרו באוקטובר 1988; זאת על פי מדיניות שהפעיל האוצר החל מאוקטובר 1986. עיקר הרכישות בוצעו בחודשים ינואר ופברואר, לאחר הפיחות (184 מיליוני ש"ח) ובחודשים אוקטובר ונובמבר, לאחר משבר המניות העולמי (117 מיליוני ש"ח).

נוסף על פעילות הבנק בבורסה, רכשה הממשלה מחוץ לבורסה, באמצעות הבנק, מניות "הסדר" שהחזיקו הבנקים - 64 מיליוני ש"ח מ"בנק הפועלים" במסגרת הסיוע ל"חברת העובדים" ו-8 מיליון מ"בנק כללי", במסגרת הנפקת זכויות לבעלי המניות של בנק זה. שיעורי התשואה הדולרית לפדיון של רכישות הבנק עבור האוצר היו 14 עד 18.5 אחוזים לשנה.

(2) גיוס הון לתקציב המדינה

השנה גייס בנק ישראל מן הציבור וממוסדות החיסכון הון לזמן בינוני ולזמן ארוך למחזור החוב הפנימי והון נטו למימון גירעון הממשלה. פעילות זו התבטאה בהנפקת איגרות חוב ובקבלת הפקדות ישירות מהמוסדות הכספיים למען האוצר.

רמת הגירעון של הסקטור הציבורי היתה השנה גבוהה, בדומה לשנה הקודמת. לכן נזקקה הממשלה רק לגיוס הון מועט מן הציבור. גיוס ההון נטו (עודף הנפקות על פדיונות ללא תשלומי ריבית) הסתכם השנה ב-1,240 מיליוני ש"ח, לעומת 1,042 מיליון אשתקד.

ההנפקות של איגרות החוב הסחירות במכרזים לציבור ולמוסדות החיסכון הסתכמו בשנת 1987 ב-3,725.7 מיליוני ש"ח - גידול של 49 אחוזים לעומת שנת 1986.

המדיניות של מסחור החוב הפנימי נמשכה גם ב-1987. הנפקת איגרות החוב המיוחדות לקופות הגמל הופסקה כבר ב-1986, ומאז רכשו גופים אלו איגרות חוב סחירות. בחודש יולי הונפקו לראשונה איגרות צמודות למדד ל-12 שנה, שנושאות ריבית המשולמת אחת לשנה. חודש לאחר מכן, באוגוסט, הונפקו גם איגרות חוב סחירות ל-15 שנה. היקף הנפקתן של איגרות החוב הסחירות היה 54 אחוזים מכלל גיוס ההון ברוטו של הממשלה בשוק ההון, שיעור דומה לזה של השנה שעברה.

ההפקדות של כספי תכניות החיסכון הבנקאיות ושל קרנות הפנסיה הסתכמו השנה ב-2,462 מיליוני ש"ח. בחודש מאי חדל האוצר לאשר הנפקת אמיסיות בבנקאיות מיוחדות לקרנות הפנסיה, ואלו רכשו במקומן איגרות חוב מיוחדות שהנפיק בנק ישראל, ל-20 שנה.

הבנקים המשיכו להפקיד אצל החשב הכללי כספים כנגד תכניות החיסכון "מתמיד" המרדית והתכניות הדולריות.

בנק ישראל מגפיק איגרות חוב ומקבל הפקדות של המוסד לביטוח לאומי, עבור האוצר. כספי הביטוח הלאומי שהופקדו בבנק ישראל והועברו לאוצר הסתכמו השנה ב-1,636 מיליוני ש"ח, לעומת 1,100 מיליון אשתקד.

3. ניהול מילווה המדינה

מינהל מילווה המדינה מנהל את מילווה המדינה מרצון ואת מילווה החובה. המינהל מפעיל מערכת לרישום התקבולים ממכירת איגרות חוב והפקדות לכיסוי תכניות חיסכון, המנהלת גם את פנקסי הבעלים הרשומים של מילווה המדינה הבלתי סחירים ואת פיקדונות ניירות הערך הנסחרים בבורסה. המערכת מבצעת תשלומים לבעלי המילווה ולמחזיקי הפיקדונות.

המינהל מגפיק את מילווה החובה על-שם, שולח את תעודות המילווה לבעליהן ומבצע העברות מכוח הדין. הציבור הרחב יכול לקבל מידע עדכני ומפורט בכל הקשור למילווה אלה. בקופות בנק ישראל בירושלים, בתל אביב ובחיפה משלמים את תמורת מילווה המדינה שזמן פירעונם הגיע.

מינהל מילווה המדינה מנהל את החוב הפנימי בגין המילווה, משערך עבור החשב הכללי את החוב לשם הצגתו במאזן הכספי של הממשלה, ועורך תחזית תשלומים לשנים הבאות. כן הוא מנהל את תיק ניירות הערך של בנק ישראל, ומחשב את ערך התיק ואת הרווחים הנובעים מפעילות הבנק בבורסה לניירות ערך.

המינהל מפעיל מערכת פדיונות ממוכנת, הרושמת, בודקת ומשלמת את מילוות הפנים ומילוות החוץ ("בונדס"), שיצאו לפדיון, מוקדם וסופי.

לוח ט' - 4

התפלגות הערך המותאם של מילוות והפקדות בניהול בנק ישראל, 1986 ו-1987
(מיליוני ש"ח)

המילווה	31.12.1987				31.12.1986			
	סך הכול	מדד/דולר	דולר	מדד	סך הכול	מדד/דולר	דולר	מדד
סך הכול	43,954	4,173	3,573	36,208	33,994	3,766	3,953	26,275
ציבור מרצון	14,332	733	750	12,849	9,342	705	937	7,700
תכניות חיסכון ¹	7,037	2,713	2,823	1,501	6,569	2,331	3,016	1,222
קופות גמל	3,324	—	—	3,324	2,319	—	—	2,319
חברות ביטוח	3,059	—	—	3,059	2,388	—	—	2,388
ביטוח לאומי	12,534	—	—	12,534	9,912	—	—	9,912
מילוות חובה	3,668	727	—	2,941	3,464	730	—	2,734

(1) מילוות והפקדות לכיסוי תכניות חיסכון.

(2) כולל סך 54 מיליוני ש"ח בהצמדה לסל.

א. ניהול מילוות מרצון ופדיונם

בין מילוות המדינה מרצון נמנות איגרות חוב סחירות, איגרות חוב של משקיעים מוסדיים (תכניות חיסכון, מוסדות גמל ופנסיה) ואיגרות חוב המונפקות כנגד הפקדות של חברות ביטוח ושל המוסד לביטוח לאומי. כן מטפל המינהל במילוות לא-סחירים מרצון.

המינהל מנהל את ספרי הבעלים הרשומים של מילוות על-שם – משלם את הריבית ופורע את הקרן. ערך הפדיונות של המילוות מרצון הסתכם במשך שנת 1987 בכ-2,979 מיליוני ש"ח (כולל ריבית והצמדה) – לעומת 3,142 מיליון ב-1986. ערך התשלומים בגין פירעונות של הפקדות התאגידים הבנקאיים לכיסוי תכניות חיסכון (צמודות למדד, צמודות לדולר וצמודות לסל המטבעות) ומשיכת כספים לפני מועדי הפירעון הסתכם במשך השנה בכ-2,372 מיליוני ש"ח, לעומת כ-1,130 מיליון ב-1986.

ב. הפצה, ניהול ופדיון של מילוות חובה

(1) הפצה וניהול

בשנת 1987 נמשכו הנפקתן והפצתן של תעודות מילוות החובה משנות השבעים – ובעיקר הפצתן של תעודות המילווה למימון "מבצע שלום הגליל". במשך השנה הונפקו והופצו כ-212,000 תעודות. המינהל מפעיל מערכת של מסופי מחשב, המאפשרת לכל אורח או חברה לקבל פרטים מלאים ומעודכנים על מצבת מילוות החובה שלהם. כ-147,000 אורחים פנו במשך השנה אל משרדי הבנק – כ-54,400 לשם פדיון תעודות מילווה, והשאר לשם בירור פרטים על מילוות חובה. 25,400 מן הפונים פנו בכתב. כ-10,400 תעודות נמסרו לאזרחים במשרדי הבנק, ועוד כ-66,100 תעודות נשלחו על פי פניות בכתב, או לאחר איתור כתובות

המוטבים. כ-6,400 אזרחים וחברות פנו אל בנק ישראל לשם טיפול בתעודות מילווה שאבדו או נגנבו מהם. במשך השנה קיבל הבנק כ-4,400 פניות להעברת בעלות על תעודות, מכוח הדין.

לוח ט' - 5 תחזית סך כל התשלומים של מילוות והפקדות בניהול בנק ישראל¹ (מיליוני ש"ח)

שנים	קרן		ריבית ומירווח		אחוזים	
	שווי נקוב	הצמדה	שווי נקוב	הצמדה	סך הכול	שוסף
1988	333	4,062	869	1,332	6,596	11.4
1989	202	4,391	792	1,144	6,529	11.3
1990	1,845	2,821	942	1,037	6,645	11.5
1991	1,264	1,302	853	712	4,131	7.2
1992	3,076	2,215	762	754	6,807	11.8
1997-1993	6,233	7,044	2,296	1,945	17,518	30.4
2002-1998	2,704	3,058	750	582	7,094	12.3
2011-2003	1,292	803	172	86	2,353	4.1
סך הכול	16,949	25,696	7,436	7,592	57,673	100.0
האחוז מסך הכול	29.4	44.6	12.9	13.1	100.0	

1) על פי יתרת החוב מיום 31.12.1987, כולל ההצמדה שנצטברה עד אותו יום, ובתוספת המירווח והריבית שיצטברו עד למועד התשלום.

(2) פדיון

ערך הפדיון הסופי של תעודות מילווה הביטחון 1970 הסתכם במשך 1987 בכ-77 מיליוני ש"ח (כולל ריבית, הצמדה ותשלומים על פדיון באיחור), לעומת כ-190 מיליון ב-1986. ערך הפדיון של מילוות החיסכון לשנים 1970 עד 1979 הסתכם השנה בכ-157 מיליוני ש"ח (כולל ריבית, הצמדה ותשלומים על פדיון באיחור), לעומת כ-133 מיליון ב-1986.

הפדיונות המוקדמים הסתכמו במשך השנה בכ-98 מיליוני ש"ח לפי ערך פדיון, לעומת כ-69 מיליון ב-1986. במשך שנת 1987 הוגשו לפדיון כ-429,000 תעודות ותלושי ריבית של מילוות חובה, לעומת כ-617,000 ב-1986.

ג. פדיון מילוות חוץ ("בונדס") בידי בנק ישראל

בנק ישראל מטפל בפדיון מוקדם של איגרות חוב של מדינת ישראל ("בונדס"), ותעודות מדינת ישראל, המונפקות בחו"ל. לפי תקנות המילוות, מותר פדיון המוקדם של איגרות אלה בישראל (בש"ח) למוסדות ציבור ישראליים, למשקיעים מחו"ל, לתיירים ולתושבי ישראל שהם בעלי פטור לפי הוראות הפיקוח על מטבע חוץ. כן פודה בנק ישראל איגרות חוב אלה, המוגשות לפדיון בישראל, בהגיע מועד פדיון הסופי.

היקף הפדיון וההמרה של האיגרות בישראל ירד בשנת 1987 ב-19 אחוזים, והגיע ל-83 מיליוני דולרים (74 מיליון קרן ו-9 מיליון ריבית), לעומת 103 מיליון ב-1986. היקף הפדיונות וההמרות לפי שערים שוטפים הגיע ב-1987 לכ-131 מיליוני ש"ח. במשך השנה נפרדו 107,000 איגרות חוב, שטרי חיסכון, תלושי ריבית ותעודות מדינת ישראל, לעומת 123,000 ב-1986. הצטמצמות ההמרות של איגרות החוב בלטה במיוחד בהמרות לצורך השקעות (51 אחוזים) ולמוסדות (24 אחוזים), בעוד שההמרות לתיירים גדלו ב-17 אחוזים, וחלקן בסך כל ההמרות עלה מ-16 אחוזים בשנת 1986 ל-22 אחוזים ב-1987.

לוח ט' - 6 פדיונות מילואות חובה¹, 1986 ו-1987 (אלפי ש"ח)

1987			1986			המילואה
סך הכול	ריבית והפרשי הצמדה	פדיון קרן	סך הכול	ריבית והפרשי הצמדה	פדיון קרן	
348,004	346,887	1,117	397,617	397,501	116	כל הפדיונות
103,512	103,498	14	223,504	223,474	30	מילואה ביטחון ²
157,185	157,088	97	132,664	132,588	76	מילואה חיסכון
32,229	32,223	6	38,940	38,930	10	מילואה מלחמה ³
201	201	-	259	259	-	מילואה תוספת יוקר
1,663	1,663	-	1,451	1,451	-	נכסי נפקדים
						מילואה מלחמה
221	221	-	177	177	-	על שבח מקרקעין
13,565	13,439	126	622	622	-	מפתי סיני
39,428	38,554	874	-	-	-	מילואה של"ג

(1) כולל תשלומי הצמדה על מילואות חובה שלא נפרעו במועד.

(2) כולל פדיון סופי של תעודות מילואה ביטחון 1970 ו-1971.

(3) כולל מילואה מלחמה מרצון.

4. מחלקת האשראי והפיקוח על מטבע חוץ

א. האשראי בהכוונת בנק ישראל

מערכת האשראי המוכוון מופעלת בידי מחלקת האשראי והפיקוח על מטבע חוץ של בנק ישראל, באמצעות מערכת הבנקאות, בסיוען של ועדות, המורכבות מנציגים של משרדי הממשלה. האשראי המוכוון מיועד לסקטור היצוא, ומקורותיו העיקריים הם הבנקים המסחריים.

האשראי המוכוון ליצוא הסתכם בשנת 1987, בממוצע, בכ-2,000 מיליוני דולרים, לעומת כ-1,815 מיליון ב-1986 - עלייה של כ-11 אחוזים, בהשוואה לעלייה בת 21 אחוזים ביצוא שמומן.

מימון היצוא למעט יהלומים עלה ב-1987 בכ-9.6 אחוזים יחסית ל-1986, וזאת לעומת עלייה של כ-21 אחוזים ביצוא למעט יהלומים. בתנאי הקרנות לא חלו שינויים, למעט הטלת היטל בן 3 אחוזים על המימון בקרן היצוא במטבע חוץ ובקרן השיווק, במאי 1987.

(1) קרנות היצוא

קרנות היצוא מממנות את תהליך היצוא לכל שלביו: שלב הייצור, שלב היבוא (באמצעות הקרן למימון היצוא במטבע חוץ) ושלב המשלוחים (באמצעות קרנות המשלוחים). נוסף על כך פועלת קרן שיווק, העוסקת בקידום נושאי שיווק שונים.

האשראי ניתן מאמצעי הנבקים המסחריים; זאת למעט האשראי בקרן משלוחי יצוא לזמן בינוני ולזמן ארוך ובקרן השיווק - שניתן ממקורות בנק ישראל.

הקרן למימון היצוא במטבע חוץ וקרן היבוא לשם יצוא בשנת המימון 1987/88 ניתן האשראי של שתי הקרנות במסגרת הקרן למימון היצוא במטבע חוץ. יתרת האשראי הממוצעת הגיעה ב-1987 לכ-683 מיליוני דולרים, לעומת 628 מיליון בשנת 1986. זוהי עלייה של כ-9 אחוזים במימון היצוא, וזאת בהשוואה לעלייה של כ-21 אחוזים ביצוא הממומן.

הקרן למימון משלוחי יצוא יתרת האשראי הממוצעת היתה השנה 905 מיליוני דולרים - גידול של כ-16 אחוזים, במקביל לעליית היצוא הממומן ב-1987. שיעור המימון נשאר 85 אחוזים, והריבית המרבית ששילמו היצואנים היתה "ליבור" + 2 אחוזים (כמו ב-1986).

לוח ט' - 7

האשראי המכוון ליצוא, 1986 ו-1987

השינוי ב-1987		1987		1986		
לעומת 1986						
ממוצע	סוף	ממוצע	סוף	ממוצע	סוף	
שנתי	השנה	שנתי	השנה	שנתי	השנה	
(אחוזים)		(מיליוני דולרים)				
8.8	-9.6	683	639	628	707	הקרן למימון היצוא במטבע חוץ, כולל קרן היבוא לשם יצוא
16.5	16.9	905	921	777	788	הקרן למימון משלוחי יצוא
						הקרן למימון משלוחי יצוא לזמן בינוני ולזמן ארוך
18.1	-10.1	140	133	171	148	וקרן השיווק
9.6	3.0	1,728	1,693	1,576	1,643	סך הכול למעט יהלומים
16.7	7.9	279	300	239	278	קרן היהלומים
10.6	3.7	2,007	1,993	1,815	1,921	סך הכול

הקרן למימון משלוחי יצוא לזמן בינוני ולזמן ארוך וקרן השיווק שיעור הריבית בקרן למימון משלוחי יצוא לטווח בינוני ולטווח ארוך לא השתנה בשנת 1987, והוא מותאם לריבית המקובלת בעולם לגבי מימון עסקאות יצוא לטווחים אלו. שיעור הריבית השנתי שהוטל על היצואנים במשך השנה היה 8.1 אחוזים. כמו כן קיים, במסגרת הקרן, הסדר למתן אשראי בריבית משתנה – על פי שיעור ריבית הליבור לתקופה הרלבנטית, בתוספת 1.25 אחוזים.

(2) קרן היהלומים

היקף המימון בקרן גדל בשנת 1987, והגיע, בממוצע, ל-279 מיליוני דולרים. זוהי עלייה של כ-17 אחוזים לעומת הרמה הממוצעת ב-1986, והיא מוסברת בגידולה של פעילות הענף לעומת אשתקד – יבוא ויצוא גם יחד (כ-20 אחוזים וכ-24 אחוזים, בהתאמה).

ב. הפיקוח על מטבע חוץ

הפיקוח על מטבע חוץ מופעל באמצעות ההיתר הכללי לחוק הפיקוח, באמצעות מערכת היתרים לקבוצות אוכלוסייה מוגדרות (היתרים-לסוגים) ובאמצעות מערכת של היתרים ספציפיים. מחלקת האשראי והפיקוח על מטבע חוץ מכניסה שינויים בהיתר הכללי ובהיתרים לסוגים, קובעת הוראות נוהל לבנקים הסוחרים המוסמכים, וכן נותנת היתרים ספציפיים לנושאים שונים הנוגעים להיתר הפיקוח, ובכללם היתרים להשקעות בחו"ל ולהקמת חברות בחו"ל.

נוסף על כך מפעיל הפיקוח על מטבע חוץ, בשיתוף עם היועץ המשפטי לממשלה ועם המשטרה, "ועדת כופר" לטיפול בעברייני מטבע.

המחלקה מנהלת מערכות מידע מפורטות בתחומי מטבע חוץ, ובהן, בין היתר, מידע על החובות החיצוניים של מדינת ישראל.

להלן נמנה, בסדר כרונולוגי, את השינויים העיקריים, שחלו בשנת 1987 בהיתר הכללי ובהיתרים-לסוגים.

(1) באפריל 1987

- (א) סכום ההקצבה האישית לשם נסיעה לחו"ל הועלה ל-2,000 דולרים לנסיעה – הן למבוגר והן לילד, בכל הצורות המותרות, כולל מזומנים. נוסף על כך הותר לתושב ישראל להחזיק 2,000 דולרים באחת או יותר מן הדרכים המותרות.
- (ב) סכום ההקצבה העסקית הועלה ל-150 דולרים ליום, עד לתקרה של 3,000 דולרים לנסיעה.
- (ג) סכומי התמיכות והמתנות המותרים להעברה לחו"ל הועלו מ-300 דולרים ל-500 דולרים לחודש.
- (ד) ההקצבות לתלמידים ישראלים במוסדות להשכלה גבוהה בחו"ל הועלו מ-300 דולרים ל-500 דולרים לחודש.
- (ה) שווייה של מתנה, שתושב ישראל רשאי לתת או לשלוח לתושב חוץ, הנמצא בישראל, או בחו"ל הוגבל ל-100 דולרים.
- (ו) הותר לבצע, באמצעות סוחר מוסמך, עסקאות מסוג אופציות וחליפין בריבית (נוסף על עסקאות פורוורד); זאת אך ורק לשם כיסוי סיכונים הנובעים מיבוא, מיצוא או מהלוואות במטבע חוץ – שנעשו כדין.

- (א) הותר להעביר מקדמות עבור יבוא טובין עד לסך 2,000 דולרים (במקום 500 דולרים עד כה).
- (ב) הותר ליצואן להעביר מטבע חוץ מפיקדון לא-תושב (פת"ח) שלו לפיקדון תושב (קיים) של תושב ישראל אחר, לצורך ביצוע תשלום כלשהו, גם כנגד שקלים.
- (ג) הותר לתייר להפקיד מזמנים בפיקדון לא-תושב בתוך 45 יום מיום כניסתו לישראל. לאחר 45 הימים מותר לו להפקיד עד 1,000 דולרים בלבד.
- (ד) עודכנה רשימת המדינות והגופים, שסוחר מוסמך רשאי לקנות את איגרות החוב שהוצאו על ידם או בערבותם.

(3) באוקטובר 1987

- (א) הותר לתושב ישראל להעביר מטבע חוץ לחו"ל, באמצעות סוחר מוסמך – לשם תשלום שכר ולשם כיסוי הוצאות שהייה של עובד תושב ישראל הנמצא בחו"ל בשליחותו.
- (ב) לתושב ישראל הותר, בתנאים מסוימים, לרכוש או לייבא שירותים מתושב חוץ שאינו תאגיד, ש-25 אחוזים או יותר מהונו מחוזקים, במישרין או בעקיפין, בידי הרוכש, או בידי תושב ישראל אחר השולט ברוכש (תאגיד קשור).
- נוסף על הנ"ל הותר ליצואן לרכוש שירותים בחו"ל מתאגיד קשור, העוסק בשיווק טובין המיוצאים מישראל, וזאת מתוך כספי תמורות יצוא שהיצואן הפקיד בחשבונו בחו"ל.
- (ג) הותר ליצואן תושב ישראל לפתוח משרד בחו"ל, להעסיק בו תושב חוץ, ולקנות את הציוד הדרוש להפעלתו, בתנאים מסוימים.
- (ד) הותר לתייר להמיר ממטבע ישראלי למטבע חוץ פיצוי שקיבל ממבטח ישראלי. יש להוכיח לסוחר המוסמך, שהמטבע הישראלי נתקבל כתוצאה מגזקי גוף או רכוש שהתייר סבל בעת שהותו בארץ. לגבי נזק רכוש הוגבלה זכות זו ל-2,000 דולרים.
- (ה) הותר לתושב ישראל לערוב להתחייבות של תאגיד תושב חוץ, בתנאי שהערב מחזיק לפחות 50 אחוזים מהונו של הנערב, ובתנאי שהתחייבות התאגיד הנערב היא למכור לתושב חוץ כלשהו טובין המיוצאים מישראל.
- (ו) הוצא היתר-לסוגים לרכישת מטבע חוץ והעברתו לחו"ל, לצורך נסיעות רפואיות: הותר לתושב ישראל לרכוש עד 30,000 דולרים לצורך תשלום מקדמה לבית חולים, על חשבון אשפוז; לשם התשלום של יתרת הוצאות הריפוי, הותר לקנות מטבע חוץ בעת השהות בחו"ל, באמצעות סוחר מוסמך, כנגד חשבון או דרישת תשלום מבית החולים או מהרופא המטפל. נוסף על כך הותר – הן לחולה והן למלווי – לקנות מסוחר מוסמך מטבע חוץ בהיקף שעד 70 דולרים ליום ועד 5,000 דולרים לנסיעה.
- (ז) הובהר, כי פירעון הלוואה בתוך שלושים יום מהמועד המקורי ייחשב כפירעון במועד המקורי; זאת לעומת 7 ימים קודם לכן.
- (ח) תושב ישראל רשאי ליטול הלוואה מחו"ל, אם הריבית נטו, המועברת לחו"ל, אינה עולה על ליבור + 1.5 אחוזים לשנה; זאת במקום ליבור + 2 אחוזים לפני כן.

רשימת גיירות-ערך-חוץ, המאושרים לרכישה בידי תושבי ישראל, עודכנה השנה מספר פעמים.

א. מדיניות הפיקוח על הבנקים

מערכת הבנקאות בישראל נתונה זה תקופה ארוכה במסגרת של הגבלות רבות ושונות, המצמצמות מאוד את חופש הפעולה של הבנקים הן בקביעת תנאי התייחוד הפיננסי במגזרים השונים והן בשיווק שירותיהם. בשנותיים האחרונות מתנהל תהליך הדרגתי של הסרת חלק מההגבלות – שהוחלו על הבנקים בעבר, לאו דווקא משיקולי יציבות – וזאת כחלק ממדיניות, המכוונת לצמצם את מעורבות הממשלה ובנק ישראל בשוקי הכספים וההון ובפעילות התאגידים הבנקאיים.

תהליך הסרת ההגבלות מגביר, מחד גיסא, את חופש הפעולה של התאגידים הבנקאיים בפעילותם העסקית, ויוצר סיכויים חדשים לפעילות רווחית של הבנקים; מאידך, נוצרים במקביל סיכונים נוספים, המעלים את הצורך לבחון מחדש, בחינה יסודית, את מדיניות ניהול הסיכונים של התאגידים הבנקאיים. בשנת 1987 החל הפיקוח על הבנקים להיערך לבניית תשתית מתאימה לטיפול בסוגיה זו. הוקמו צוותים פנימיים כדי לגבש שיטות וכלים לניתוח מצבם של תאגידים בנקאיים, וכדי לבחון מחדש את מהות המידע הנדרש מהם ואת דרך קבלתו, לשם ייעולו של הפיקוח.

במקביל המשיך הפיקוח על הבנקים לפעול לחיזוק יכולת הבקרה והפיקוח של הגורמים האחרים הנוטלים חלק בפיקוח על המוסדות הבנקאיים – כגון הדירקטוריון, רואה החשבון, המבקר הפנימי וציבור הלקוחות. כך פעל הפיקוח להרחבת שיתופו של הציבור במידע על פעילות הבנקים, וזאת באמצעות הוראות לפרסום דוחות כספיים תכופים ורחבים יותר.

בשנת 1987 המשיך הפיקוח על הבנקים ללוות את מערכת הבנקאות בגיבוש המבנה שלה ובייעולה, תוך צמצום הוצאות הייצור – תהליך שהתבטא בסגירת מוסדות בנקאיים ובהפחתת מספר הסניפים וכווץ האדם. ליווי תהליך ההתייעלות בבנקים יימשך גם בשנת 1988.

ב. מבנה מערכת הבנקאות

בסוף שנת 1987 פעלו בישראל (ולרבות יהודה ושומרון ובחבל עזה) 65 תאגידים בנקאיים, לפי הפירוש הבא: 25 בנקים, 2 בנקי חוץ, 2 בנקים לקידום עסקים, 14 בנקים למשכנתאות, 8 בנקים למימון השקעות, 11 מוסדות כספיים ו-3 חברות שירותים משותפות.

השינויים בשנת 1987 היו: (א) הפסקת פעילותו של "בנק צפון אמריקה". שלושה מסניפיו נרכשו על ידי "בנק פועלי אגודת ישראל", ושלושה אחרים נסגרו. בכך הסתיים תהליך חיסול העסקים של הבנק – תהליך שהחל עם תפיסתו על ידי בנק ישראל, לאחר גילוי המעילה של מנהליו באוגוסט 1985. (ב) בהתאם למדיניות בנק ישראל בדבר עיצוב המבנה של מערכת הבנקאות והקטנת מספר המוסדות הקטנים והבלתי פעילים בה, נסגר אחד מהבנקים למשכנתאות. שני בנקים נוספים מסוג זה נסגרו בראשית 1988.

מוסדות, שחדלו למלא את ייעודם על פי ההיתר לפעולתם, נדרשו ויידרשו גם בעתיד להפסיק את פעילותם; סגירת מוסדות כאלה תורמת הן ליציבות המערכת הבנקאית והן להתייעלותה – וזאת בלי לפגוע בתחרות בין הבנקים.

בסוף השנה פעלו בישראל 1,036 סניפים (מהם 27 ביהודה ושומרון ובחבל עזה) – הפחתה של 36 סניפים לעומת 1986. הירידה הגדולה של מספר הסניפים היא בעיקר פרי תכנית הצמצום, שהוחל בה באוגוסט 1986, ולפיה על הבנקים להפחית את מספר סניפיהם בכ-100 בתקופה שבין אוגוסט 1986 לדצמבר 1989. תכנית זו נועדה לשמש מנוף להורדה כוללת של עלויות הייצור. מאז סוף שנת 1983 נסגרו במערכת הבנקאות כ-90 סניפים.

מספר משרדי השלוחות הבנקאיות בחו"ל הגיע בסוף 1987 ל-135, והוא כלל 18 חברות בנות, שלהן 65 משרדים, 34 סניפים וסוכנויות ו-36 נציגויות.

ג. פירוש תחומי הפעילות של הפיקוח על הבנקים

נתאר להלן את פעילות הפיקוח על הבנקים במישורים השונים, המשפיעים על יציבותם ועל תקינות פעילותם של התאגידים הבנקאיים.

(1) הפיקוח על היציבות

א. לוח בודד: הופקו לקחים והוכנסו תיקונים בתחום ההגבלות על החביונות של לוח בודד ושל קבוצת לוחים.

ב. פוזיציות בהצמדה: במסגרת השינויים בשוק ההון, הורחב חופש הפעולה של הבנקים בקביעת הרכב תיק הנכסים העומדים כנגד התחייבויותיהם – בעיקר בתכניות חיסכון מאושרות, וכן בעקבות הצעת עסקאות עתידיות (לרבות אופציות) על ידי חלק מן הבנקים. המפקח על הבנקים הבהיר, כי כל הנהלת תאגיד חייבת לגבש, באישור הדירקטוריון, מדיניות ברורה בדבר החשיפה לסיכונים ריבית והצמדה במגזרי התייחוד השונים. בין השאר, עליה לקבוע עמדה בדבר סוגי העסקאות המבוצעות במגזרים אלה, ולהבטיח מערך בקרה ופיקוח עליהן.

ג. עסקאות עתידיות לסוגיהן: בעקבות התפתחות סוגים שונים של עסקאות עתידיות, הוטל על הנהלות כל הבנקים לקבוע מדיניות ברורה ונהלים בתחום העסקאות העתידיות.

ד. חלוקת דיבידנדים: ניתנו הנחיות חדשות בעניין חלוקת דיבידנדים על ידי תאגידים בנקאיים.

ה. ייצוב שיערי ניירות ערך: בעקבות הנחיות הבורסה לניירות ערך בדבר ייצוב שיערי ניירות הערך, נקבע שתאגיד בנקאי לא יפעל כמייצב שיערים, אלא אם כן קיבל אישור לכך מראש מהמפקח על הבנקים. כמוכך הוטלו מספר הגבלות על פעילותו זו.

ו. כדי לשרת את הצרכים בתחום הפיקוח היציבותי, טיפל הפיקוח על הבנקים השנה בנושא ההון, כדי להגיע להגדרה אחידה ומשופרת. הגדרה זו מיושמת החל במחצית הראשונה של 1988.

(2) המידע לציבור

א. לבעלי מניות והציבור הרחב: אלה משתמשים בעיקר בדיווח הכספי, כדי לבחון את מאפייני הפעילות של הבנק. בתחום זה ננקטו הפעולות הבאות:

– משנת 1987 ואילך נדרשו התאגידים הבנקאיים לפרסם דוחות כספיים רבעוניים, מותאמים לאינפלציה. המערכת הבנקאית היא המגזר המשקי הראשון שחויב לפרסם לציבור דוחות כספיים רבעוניים.

– פורסמו שתי מהדורות חדשות של ההוראות בדבר עריכת דוחות כספיים שנתיים – של בנק, של בנק למשכנתאות, של בנק למימון השקעות ושל מוסד כספי.

ב. ללקוחות התאגידים הבנקאיים: כדי להגביר את מודעותם של לקוחות הבנקים לחקיקה ולהוראות בתחום הבנקאות, וכדי לסייע בידם במגעים עם הבנקים, פורסמה בראשית 1988 חוברת, המרכזת את החוקים, הכללים וחוזרי המפקח על הבנקים בכל הקשור ליחסי בנק ולקוח. כן פורסמה חוברת, המרכזת את החקיקה וההוראות לגבי משככי שקים ללא כיסוי.

(3) חקירה החיצונית והפנימית

– הוכנסו שינויים בהוראות הנוהל בנושא הדירקטוריון, הביקורת הפנימית ודואה החשבון של התאגיד הבנקאי. – בעקבות חקיקת ה"חוק לתיקון פקודת החברות (מס' 2), התשמ"ז-1987", החל על תאגידים בנקאיים שניירות הערך שלהם הוצעו לציבור, תיקן המפקח על הבנקים את הוראותיו בנושא הדירקטוריון.

– על פי "חוק הבנקאות (רישוי), התשמ"א-1981", הורשו התאגידים הבנקאיים לשלוט רק בסוגים מסוימים של תאגידים. למרות שהשתית המשפטית הדרושה להתארגנות זו הושלמה עוד ב-1985, הוארחה תקופת המעבר עד ל-31 במארס 1989. ההתארגנות מחייבת להפריד את התאגידים המנהלים עסקים שהם אסורים על פי החוק מהתאגיד הבנקאי, ולהעביר תאגידים אלו אל תאגיד החזקה. עיכוב הטיפול בנושא נובע מכמה בעיות: (א) מיסוי; (ב) הסדרת זכויותיהם של המפקידים בתאגידים הבנקאיים, זכויות המושפעות מהסטת חלק של הון התאגיד הבנקאי אל תאגיד החזקה הבנקאי, בעקבות ההפרדה בין שניהם; (ג) ההשלכות של ההפרדה על העסקים הבנקאיים הן בישראל והן בחו"ל.

– לפי "חוק הבנקאות (רישוי) (תיקון מס' 4), התשמ"ז-1987", הורחבו תחומי הפעולה של מוסדות כספיים שאינם חייבים ברשיון לפי החוק.

(5) פעילויות אחרות

א. הפעלת המערכת של "חוק שקים ללא כיסוי, התשמ"א-1981": מספר הלקוחות המוגבלים עלה במשך שנת 1987, והגיע בסופה לכ-39,600, לעומת 27,800 בסוף 1986. מספר הלקוחות שהוגבלו בנסיבות מחמירות עלה בסוף 1987 לכ-10,000, לעומת כ-6,900 בסוף 1986. גם במספר החשבונות המוגבלים נרשמה עלייה – כ-58,000 בסוף 1987, לעומת 38,600 בסוף 1986. עיקרה של העלייה התבטא במחצית הראשונה של השנה, ומקצתה – במחצית השנייה.

ב. פרסומים: כבכל שנה פורסמו ב-1987 הסקירה השנתית של המפקח על הבנקים (לשנת 1986) בעברית, תמציתה בעברית ובאנגלית, דפדפת הנתונים העיקריים על מערכת הבנקאות הישראלית באנגלית, הסטטיסטיקה השנתית (ולתקופה 1982 עד 1986) בעברית ובאנגלית וכן הסטטיסטיקה השוטפת. החוברת "סוגיות בבנקאות" 7 הושלמה והוכנה לפרסום.

ג. עמלות על שירותים בנקאיים: החל ביוני 1987 הופעלה בתחום זה מדיניות חדשה, ששחררה מפיקוח את רוב העמלות. תחת פיקוח נותרו בעיקר פעולות הקשורות במערך התשלומים במשק ופעולות שניתן לבצען באמצעות בנקים בלבד.

(6) נושאים בבדיקה ובפיתוח

בעקבות השינויים המתמידים במערכת הפיננסית בכלל ובמערכת הבנקאות בפרט, וכדי להתאים ולשפר את כלי הניתוח והבקרה הדרושים לפיקוח על התאגידים הבנקאיים – הוקמו מספר צוותים, מהם פנימיים ומהם הכוללים חברים מחוץ לבנק ישראל:

– צוות לבדיקת השיטות והכלים למעקב אחר התאגידים הבנקאיים ולהערכתם;

– צוות לבדיקת מערך המידע הבנקאי;

– ועדה לבדיקת מבנה הרוח הכספי המבוקר ורוח הדיקטטוריון;

– צוות לבחינת מעמדם ופעילותן של שלוחות הבנקים הישראלים בחו"ל.

הצוותים החלו לפעול ברביע האחרון של שנת 1987, וטרם סיימו את מלאכתם. פעילות הפיקוח על הבנקים, הגופים המרכיבים אותו והצוותים והוועדות הנ"ל מתוארת ביתר פירוט בסקירה השנתית על מערכת הבנקאות בישראל, פרק ו', "פעילות הפיקוח על הבנקים". הסקירה תתפרסם בראשית יולי 1988.

6. הנפקת שטרי כסף, מעות ומטבעות זיכרון

א. הנפקת מטבעות ושטרות

מדיניות ההנפקה, שבנק ישראל נוקט בשנים האחרונות, מטרתה להציע לציבור סל עריכים, שיאפשר ביצוע יעיל וחסכוני של עסקאות במזומנים. מדיניות זו באה לידי ביטוי מלא בשנת 1987. כמות שטרי הכסף שבמחזור התייצבה השנה ברמה נמוכה יחסית, וכתוצאה מכך פחתו הוצאות בנק ישראל והמשק בכלל על הרפסה, הטבעה, מיון, הובלה ואחסון של המזומנים.

השנה לא נוצר צורך בהנפקת עריך גבוה חדש, תופעה שרווחה בשנות האינפלציה הגבוהה. עם זאת, הונפק בשנת 1988 שטר בעריך 20 שקלים חדשים – שיקל על הציבור בביצוע עסקאות במזומנים, ויסייע לבנק ישראל לחסוך בהוצאות ההנפקה והטיפול בשטרות.

ב. מטבעות זיכרון ומטבעות מיוחדים

ב-1987 הונפקה, זו הפעם השנייה, סדרה שלמה של מטבעות חנוכה (התשמ"ח) בכל העריכים שבמחזור – מ-1 אג' עד 1 ש"ח. כבמטבעות חנוכה הקודמים, מופיעות בצד הערך של המטבעות החדשים חנוכייה ועזירה והמלה "חנוכה" בעברית ובאנגלית, וצד הנושא נשאר ללא שינוי.

לוח ט' - 8

כמויות הנפקה מעודכנות של מטבעות זיכרון, התשמ"ו עד התשמ"ח

המטבע	המטבעה	הסוג	כמות ההנפקה	כמות המטבעות שהושחתו	כמות ההנפקה המעודכנת
יום העצמאות	פריס	רגיל	9,000	—	9,000
התשמ"ז (20 שנה לאיחוד ירושלים)	אוסרכט	קשוט	8,000	—	8,000
	פריס	זהב	3,200	—	3,200
אתרים בארץ	אוסרכט	רגיל	7,000	776	6,224
הקודש התשמ"ז	שטוטגרט	קשוט	7,000	883	6,117
(עכו)	ברן	זהב	3,000	200	2,800
חנוכה התשמ"ז	שטוטגרט	רגיל	10,000	1,100	8,900
(חנוכייה מאלג'יר)	שטוטגרט	קשוט	10,000	1,150	8,850
אתרים בארץ	פריס	רגיל	9,000	—	9,000
הקודש התשמ"ח	שטוטגרט	קשוט	9,000	—	9,000
(יריחו)	אוסוה	זהב	4,000	—	4,000
חנוכה התשמ"ח	שטוטגרט	רגיל	9,000	—	9,000
(חנוכייה מאנגליה)	מינכן	קשוט	9,000	—	9,000

ליום העצמאות התשמ"ז הנפיק בנק ישראל מטבע שנושא "20 שנה לאיחוד ירושלים". הונפקו שתי מהדורות כסף (בהרכב 850 אלפיות כסף ו-150 אלפיות נחושת) – רגיל וקשוט, ומהדורה קשוטה של זהב (בהרכב 900 אלפיות זהב ו-100 אלפיות נחושת).

כבכל שנה הונפק גם ב-1987 מטבע חנוכה. נושאו הפעם הוא חנוכייה מאנגליה מן המאה הי"ח. הונפקו שתי מהדורות כסף (בהרכב 850 אלפיות כסף ו-150 אלפיות נחושת) – רגיל וקשוט.

לוח ט' - 9

מטבעות מסדרת השקל החדש עם תאריך התשמ"ז

הכמות	המטבעה	העריך
1,080,000	המדפיס הממשלתי בירושלים	1 אג'
1,004,000	המטבעה הצרפתית	1 אג' (חנוכה)
14,257,298	המדפיס הממשלתי בירושלים	5 אג'
1,004,000	המטבעה הצרפתית	5 אג' (חנוכה)
19,351,382	המדפיס הממשלתי בירושלים	10 אג'
1,004,000	המטבעה הצרפתית	10 אג' (חנוכה)
144,000	המדפיס הממשלתי בירושלים	1/2 ש"ח
1,004,000	המטבעה הצרפתית	1/2 ש"ח (חנוכה)
216,000	המדפיס הממשלתי בירושלים	1 ש"ח
1,004,000	המטבעה הצרפתית	1 ש"ח (חנוכה)
40,068,680		סך הכול

כן הונפק בשנת 1987 המטבע השישי בסדרה "אתרים בארץ הקודש", שהוקדש ליריחו. הונפקו שתי מהדורות כסף (850 אלפיות כסף ו-150 אלפיות נחושת) – רגיל וקשוט, ומהדורת זהב קשוט (900 אלפיות זהב ו-100 אלפיות נחושת). למטבע זה, כמו לאחרים בסדרה, 12 צלעות.

לוח ט' - 10

שטרות ומעות מסדרת השקל החדש, 1986 ו-1987

הכמות		העריך
1987	1986	
(מיליוני יחידות)		שטרות
6.2	13.2	1 ש"ח
6.3	5.1	5 ש"ח
23.1	20.9	10 ש"ח
16.9	13.3	50 ש"ח
4.8	2.2	100 ש"ח
57.4	54.7	סך הכול
		מעות
132.8	98.8	1 אג'
46.9	34.2	5 אג'
118.5	85.3	10 אג'
20.7	17.8	1/2 ש"ח
45.9	26.4	1 ש"ח
364.8	262.5	סך הכול

כבשנים קודמות, הוטבעה גם בשנת 1987 סדרה מיוחדת של מטבעות בעובי כפול (סוג pfiefort), הכוללת את חמשת העריכים בסדרת השקל החדש. הונפקו 13,000 סדרות כאלה.

ג. המחזור

ערך מחזור המזומנים הסתכם בסוף שנת 1987 ב-1,671 מיליוני ש"ח, לעומת 1,197 מיליון בסוף 1986 – שיעור גידול נומינלי של 39.5 אחוזים. שיעור הגידול הריאלי (השינוי בסך המחזור בניכוי עליית המחירים) היה 20.2 אחוזים.

זו השנה השלישית, שבה עולה הערך הריאלי של מחזור המזומנים, וזאת בעיקר עקב האטת קצב עליות המחירים, שהביאה לירידה דרסטית של מחיר החזקת המזומנים.

לוח ט' – 11

ערך המטבעות והשטרות במחזור בסוף השנה, 1986 ו-1987¹

1987		1986		ה ע ר י ך
אחוזים	אלפי ש"ח	אחוזים	אלפי ש"ח	
שטרות				
—	—	0.8	9,153.2	שטרי כסף מסדרת השקל
				שטרי כסף מסדרת הש"ח
0.4	6,204.3	1.1	13,234.6	1 ש"ח
1.9	31,565.1	2.1	25,268.2	5 ש"ח
13.8	231,271.9	17.4	208,758.4	10 ש"ח
50.7	846,318.9	55.6	666,502.3	50 ש"ח
28.9	483,641.4	18.8	224,608.1	100 ש"ח
95.7	1,599,001.6	95.0	1,138,371.6	סך כל השטרות מסדרת הש"ח
95.7	1,599,001.6	95.8	1,147,568.0	סך כל השטרות
מעות				
—	—	0.3	3,624.5	מעות מסדרת השקל
				מעות מסדרת הש"ח
0.1	1,328.1	0.0	988.3	1 אג'
0.1	2,346.6	0.1	1,713.3	5 אג'
0.7	11,849.3	0.7	8,528.0	10 אג'
0.6	10,355.8	0.7	8,876.2	1/2 ש"ח
2.8	45,850.9	2.2	26,400.6	1 ש"ח
4.3	71,730.8	3.9	46,506.5	סך כל המעות מסדרת הש"ח
4.3	71,730.8	4.2	50,150.6	סך כל המעות
100.0	1,670,732.4	100.0	1,197,718.6	סך כל שטרי הכסף והמעות
מטבעות זיכרון				
	15.4		15.4	מטבעות זיכרון מסדרת הליי
	8.5		8.5	מטבעות זיכרון מסדרת השקל
	250.6		127.1	מטבעות זיכרון מסדרת הש"ח
	274.5		151.0	סך כל מטבעות הזיכרון
	1,671,006.9		1,197,869.6	סך כל היתרות במחזור

(1) הסיכומים של 1986 כוללים גם את סדרת הלידות; נתוני 1987 כוללים את סדרת הש"ח בלבד.

מספר השטרות מסדרת השקל החדש במחזור המטבע היה בסוף שנת 1987 57.4 מיליוני יחידות, לעומת 54.7 מיליון בסוף שנת 1986. מספר המעות מסדרה זו היה בסוף 1987 364.8 מיליון.

ד. צריכה ובילאי של שטרות

צריכת השטרות (מספר השטרות שנוספו למחזור בתוספת השטרות שנמצאו בתהליך המיון כלא־ראויים לשימוש) הסתכמה בשנת 1987 ב-43.8 מיליוני שטרות. רוב הצריכה נבע מהבלאי, ורק מקצתה – מגידול המחזור; זאת בניגוד לשנים הקודמות, שבהן נבע חלק ניכר מצריכת השטרות משינויים שנגרמו בביקוש בגלל עליות המחירים והנפקת עריכים חדשים בתדירות גבוהה.

לוח ט' – 12

ספיגת מעות ושטרות מסדרת השקל בין 1985.4.9 לסוף שנת 1987

הספיגה עד סוף 1987		הכמות במחזור		העריך
השיעור	הכמות	סוף 1987	3.9.1985	
(אחוזים)		(מיליוני יחידות)		מעות
0.2	0.2	96.1	96.3	1 א"ח
0.3	0.2	56.4	56.6	5 א"ח
0.4	1.2	311.6	312.8	10 א"ח
1.4	0.9	64.3	65.2	1/2 ש'
7.6	14.7	178.4	193.1	1 ש'
15.3	7.4	40.9	48.3	5 ש'
23.8	29.9	95.7	125.6	10 ש'
44.0	6.9	8.8	15.7	50 ש'
69.2	35.8	15.9	51.8	100 ש'
10.1	97.2	868.1	965.4	סך הכול
				שטרות
0.4	0.1	7.1	7.2	1 ש'
0.5	0.0	2.2	2.2	5 ש'
0.6	0.0	2.2	2.2	10 ש'
45.5	5.0	6.0	11.0	50 ש'
59.8	6.1	4.1	10.2	100 ש'
84.9	7.3	1.3	8.6	500 ש'
91.8	16.9	1.5	18.4	1,000 ש'
98.1	10.4	0.2	10.6	5,000 ש'
99.5	37.6	0.2	37.8	10,000 ש'
77.1	83.4	24.8	108.2	סך הכול

ב-4.9.1987 הפכו המעות והשטרות מסדרת השקל לחסרי ערך. שיעורי הספיגה של השטרות היו גבוהים, בייחוד בעריכים מ-1,000 שקלים ומעלה (יותר מ-90 אחוזים), ובמעות היו שיעורי הספיגה נמוכים הרבה יותר.

ו. הוועדה לתכנון שטרי כסף, מעות ומטבעות זיכרון

ועדה זו עוסקת בתכנון שטרי הכסף, המעות ומטבעות הזיכרון, שמנפיק בנק ישראל: היא ממליצה בפני הנגיד על הצעות העיצוב הנראות לה מבין אלו שמגישים האמנים המשתתפים במכרזי הבנק. (רשימת חברי הוועדה מופיעה בסוף הפרק.)

7. פעילות בנק ישראל במטבע הוץ

פעילותה של מחלקת מטבע הוץ מתרכזת בניהול יתרות מטבע הוץ של בנק ישראל ובפעולות בנקאיות במטבע הוץ למען הממשלה והבנקים המסחריים. בהתאם לסעיף 37 בפרק השביעי של "חוק בנק ישראל, התשי"ד-1954", מוגבלות עסקאות הבנק במטבע הוץ לעסקאות עם ממשלת ישראל, עם המוסדות הלאומיים, עם תאגידים בנקאיים בארץ ובה"ל, עם מוסדות כספיים בינלאומיים ועם ממשלות זרות. הניהול של יתרות מטבע הוץ מטרתו להשיג תשואה נאותה להשקעות, תוך הבטחת רמת גזילות ההולמת את צורכי המשק הישראלי ומזעור הסיכון לערך היתרות. לשם זהירות מושקעות היתרות בעיקר בייצור ערך של ממשלות או בערבותן, או מפקדות בבנקים מבוססים, על פי רשימה מוגבלת, ומושם דגש על פיזור נאות של ההשקעות. שוקי המטבע הבינלאומיים מאופיינים בשינויים לא-סדירים של שערי החליפין, הכרוכים בסיכון פוטנציאלי לערך היתרות. כדי למזער סיכון זה, מוחזקות היתרות בהרכב מטבעי החופף, עקרונית, את ההרכב המטבעי של השימושים הצפויים בהן, כלומר את ההרכב המטבעי של היבוא, של החוזר החובות החיצוניים וכו'. לעתים סוטים זוהירות מהרכב זה – במקרים שבהם יש הערכה סבירה לגבי המגמות הצפויות בשערי החליפין הבינלאומיים (על רקע מדיניות כלכלית, גורמים מקרו-כלכליים במשקים הנוגעים בדבר וכיו"ב).

לצורך ניהול ההשקעות במטבע הוץ, מוקדשת תשומת לב למעקב אחר ההתפתחויות השוטפות בשערי החליפין של המטבעות הבינלאומיים המרכזיים, וכן לשיעורי הריבית בשווקים הפיננסיים ובמכשירי השקעה שונים. במהלך 1987 ירד שער הדולר במידה ניכרת יחסית למטבעות אחרים, בהמשך למגמה שהסתמנה החל במארכ 1985. שיעורי הריבית בעולם עלו במידה מסוימת במהלך שנת 1987, בניגוד למגמה הכללית של ירידת ריביות, שאפיינה את התקופה שמאמצע 1984 ועד סוף 1986. הפער בין הריבית על הדולר לבין הריבית על מטבעות אחרים התרחב ב-1987 בממוצע שנתי. סך כל ההכנסות מהשקעת יתרות מטבע הוץ הגיע השנה ל-776 מיליוני דולרים, לעומת 520 מיליון בשנת 1986 ו-417 מיליון בשנת 1985. יש להדגיש, כי ההכנסות האלה מושפעות מן העובדה שהן נקובות בדולרים של ארה"ב, וכן מעליית ערכן של היתרות המושקעות במטבעות לא-דולריים, כתוצאה מפחות הדולר בשלוש השנים האחרונות.

נוסף על ניהול יתרות מטבע הוץ, משמשת מחלקת מטבע הוץ בנקאי למשרדי הממשלה העוסקים ביבוא וביצוא. המחלקה מטפלת בתשלומי המשרדים לה"ל, בפתחת אשראים דוקומנטריים ובמתן ערבויות ביצוע לפעולות סחר של הממשלה. כמו כן מטפלת המחלקה בעסקאות הנובעות מהסכמי סחר דו-צדדיים, וגובהה שקים במטבע הוץ, הקשורים בפעילויות הלא-מסחריות של הממשלה.

מחלקת מטבע חוץ גם מנהלת את חשבונות מטבע החוץ של הבנקים המסחריים, המפקדים בבנק ישראל על פי הוראות הנזילות. במסגרת זו מבצעת המחלקה למען הבנקים תשלומים ותקבולים במטבע חוץ עם מוסדות פיננסיים בחו"ל, עם הממשלה ובין הבנקים לבין עצמם.

מחלקת מטבע חוץ מנהלת את המסחר היומי עם הבנקים במטבע חוץ כנגד שקלים, וזאת בתוקף תפקידו של בנק ישראל כבנק המרכזי. המסחר מתבצע אחת ליום, בשעות הצהריים, ובנק ישראל מפרסם את השערים-היציגים-בשקלים של מטבעות החוץ העיקריים. השערים היציגים מחושבים במחלקת מטבע חוץ, בהתבסס על שערי הקנייה והמכירה של הדולר, שהבנקים המסחריים קובעים ללקוחותיהם, ועל שערי החליפין בין הדולר למטבעות אחרים בשוקי הכספים בעולם.

8. פעולות בנק ישראל כמייצג המדינה במוסדות פיננסיים בינלאומיים

בנק ישראל מייצג את המדינה בכל עניין הנוגע לחברותה בקרן המטבע הבינלאומית, בבנק העולמי ובבנק הבינאמריקאי לפיתוח.

א. קרן המטבע הבינלאומית (IMF)

קרן המטבע מונה כיום 151 מדינות-חברות, והונה נאמד השנה בכ-90 מיליארדי SDR. הקרן מסייעת, במסגרות שונות, למדינות הסובלות מקשיי מאזן תשלומים. ההלוואות ניתנות לרוב כנגד התחייבות לנקוט מדיניות כלכלית מתקנת; היקפן נקבע לפי חומרתה של תכנית התיקון – ומוגבל בתקרות (דיפרנציאליות). יתרת ההלוואות מקרן המטבע היתה בסוף 1987 כ-30 מיליארדי SDR. לאחרונה, בגלל קשיים של המדינות המתפתחות בקיום תהליכי צמיחה ממושכים, מפתחת קרן המטבע תכניות שבמרכזן שינוי מבני (Structural Adjustment Facility – SAF), ובמסגרת זו כבר ניתן סיוע של כמיליארד SDR. מנהל הקרן מגייס עתה כ-6 מיליארד SDR נוספים, בהנחה שההלוואות גדולות יותר יגבירו את כוח המשיכה של תכניות התיקון הללו. ישראל חברה בקרן המטבע מאז 1954. במסגרת זו מקיימת הקרן התייעצות שנתית עם בנק ישראל ועם גורמים נוספים במשק הישראלי, ובעקבותיה מגישים כלכלני הקרן להנהלתה סקירה מקפת של מצב המשק הישראלי. בשנת 1987, לאחר ייצוב המשק הישראלי, הוחלט בקרן לקיים את ההתייעצויות המלאות עם ישראל רק אחת לשנתיים, ואילו בשנת הביניים – להסתפק בהתייעצויות מוגבלות יותר (ולא סקירה מקפת וללא דיון במועצת המנהלים של קרן המטבע). בתחילת מארס 1988 ביקרה משלחת של הקרן בישראל במסגרת המצומצמת, ובמהלך שהותה נפגשה עם נציגים של גורמי המשק השונים (בנק ישראל, משרד האוצר, ההסתדרות, התאחדות התעשיינים, איגוד הבנקים ואנשי אקדמיה). בסיכום המוקדם, שהגישו כלכלני המשלחת לרשויות לפני צאתם מישראל, הם ציינו את הישגי התכנית לייצוב המשק, והדגישו את הצורך בצמיחה, תוך יציבות מחירים, כיעד ארוך טווח.

ב. קבוצת הבנק העולמי (The World Bank)

הבנק העולמי מורכב למעשה משלושה מוסדות נפרדים, המתמחים ביעדים שונים, והעיקרי ביניהם הוא IBRD (והבנק הבינלאומי לשיקום ופיתוח), המתמקד בפרויקטים לבניית התשתית במדינות מתפתחות (שבהן ההכנסה לנפש גמוכה מ-3,000 דולרים לשנה). הון מניותיו של מוסד זה מסתכם בכ-80 מיליארדי דולרים, ורק

כ-10 אחוזים ממניות אלו נרכשים במטבעות "בינלאומיים" (כגון דולר, מרק ויין), שהשימוש בהם אינו מותנה; כל שימוש בחלק אחר מחייב את הסכמת המדינה שהמטבע שלה נמשך. ההלוואות שניתנו באמצעות הבנק העולמי במשך שנת 1987 הסתכמו בכ-12 מיליארדי דולרים.

בשנת 1975 הועברה ישראל לקבוצת המדינות ה"בוגרות" בסיווג של הבנק העולמי, ומאז אין היא זכאית לסיועו. (פירעון ההלוואות הישנות הסתיים ב-1982). עם זאת, חברותה במוסד מקנה לחברות ישראליות זכות להשתתף במכרזים לפרויקטים שהוא מממן.

המוסד השני במסגרת הבנק העולמי הוא IDA (התאגיד הבינלאומי לפיתוח), העוסק במימון פרויקטים במדינות המתפתחות העניות ביותר (שבהן ההכנסה השנתית לנפש נמוכה מ-900 דולרים). הלוואות אלו ניתנות בתנאים נוחים במיוחד – ל-40–50 שנה וכמעט ללא ריבית. ההלוואות שניתנו במסגרת IDA ב-1987 הסתכמו בכ-4 מיליארדי דולרים. חברותה של ישראל במוסד זה מקנה לחברות ישראליות זכות להשתתף בפרויקטים שלו, כמבצעות או כקבלניות משנה.

המוסד השלישי באותה המסגרת הוא IFC (החברה הבינלאומית למימון), ומטרתו לעודד השקעה פרטית במדינות המתפתחות (בעיקר על ידי רכישת מניות ומתן הלוואות), בפרויקטים שביצועם מותנה בהשקעות מסוג זה. ישראל הצטרפה ל-IFC בשנת 1956.

ג. קבוצת הבנק הבינאמריקאי (BID)

קבוצה זו מורכבת כיום משני מוסדות, שתפקידם לקדם את הפיתוח בארצות דרום אמריקה. המוסד העיקרי הוא הבנק הבינאמריקאי לפיתוח (BID) עצמו, העוסק במימון הפרויקטים שבחסות ממשלתית, והמוסד השני הוא החברה הבינאמריקאית להשקעות (IIC), המעודדת פרויקטים של משקיעים פרטיים (לרוב זרים) ומשתתפת במימנם. ישראל חברה ב-BID משנת 1976, וב-IIC – משנת 1986. חברותה מאפשרת לחברות ישראליות להשתתף במכרזים לפרויקטים במדינות דרום אמריקה.

כדי לעודד את מעורבותן של חברות ישראליות בפרויקטים של קבוצת הבנק העולמי ושל קבוצת הבנק הבינאמריקאי, מוסד בנק ישראל מידע שוטף על הפרויקטים של שני ארגונים אלה לכ-600 מפעלים וגופים כלכליים במדינה.

9. המחקר הכלכלי

כבכל שנה, כולל דוח בנק ישראל חלק ניכר מהמחקר השוטף בכלכלת ישראל, המתנהל במחלקת המחקר של הבנק. מחקרים שוטפים אחרים, שכלכלני המחלקה עסקו בהם במשך שנת 1987, הם:

1. שני דוחות של הגיד על עליית אמצעי התשלום;
2. שתי סקירות של ההתפתחויות הכלכליות בחודשים האחרונים;
3. תקציב לאומי לשנת 1987 (בשיתוף עם משרד האוצר והרשות לתכנון כלכלי);
4. סקירות פנימיות של ההתפתחויות המוניטריות והמדיניות המקרו-כלכלית;
5. תזכירי מדיניות על שוקי הכספים וההון, שוק מטבע החוץ ושוק העבודה;
6. נתונים עיקריים על המשק (פרסום שבועי);

נוסף על המחקר השוטף נערכו מחקרים בסיסיים, ומתוכם פורסמו:

1. האינפלציה ותהליך יצירת הכסף בישראל בשנות השבעים;
2. שונות המחירים במשטרי שער חליפין שונים;

3. מימון הוצאות הממשלה בישראל, 1960–1983;
4. תרומת האינפלציה לגידול ענף הבנקאות;
5. מימון סבסוד ופרוגרסיביות במשכנתאות הממשלתית, 1976 עד 1984;
6. השפעותיהם של החוב הפנימי והחיצוני על הצריכה הפרטית;
7. השפעותיהם של גורמים דמוגרפיים על מגמת החיסכון בטווח הארוך;
8. התפתחות הפרשי השכר בין גברים יהודים מארצות מוצא שונות בשנות השבעים;
9. האינפלציה כמנגנון לשמירת שיווי המשקל של השכר הריאלי ושל גורמי ייצור אחרים במשק הישראלי;
10. מעורבות הממשלה בשוק ההון הישראלי – סקירה וקווים לרפורמה;
11. השפעות צפויות של שינויים בשכר המינימלי;
12. שנתיים לתכנית הייצוב;
13. בעיית האינפלציה והצמיחה בישראל;
14. מעורבות הממשלה בתעשייה;
15. התאמה לשיעורי אינפלציה גבוהים – המקרה הישראלי;
16. מחירים, שכר ויבוא בישראל, 1970–1983;

כמו כן מפרסמת מחלקת המחקר סדרת מאמרים לדיון, שבה מוגשות לציבור הכלכלנים בארץ טיוטות של מחקרים, לפני פרסומם הסופי. בשנת 1985 הופיעו במסגרת הסדרה מחקרים אלה:

1. הגורמים המשפיעים על מבנה המכסים במגזר התעשייתי בישראל;
2. יצירת ציפיות אינפלציוניות בישראל;
3. הניסיון להתמודד עם גירעונות תקציביים גדולים – הניסיון הישראלי;
4. מימון גירעון הממשלה: חוב חיצוני מול אינפלציה;
5. תכנית הייצוב בישראל – מבט לאחר שנתיים.

בתהליך עבודה נמצאים מחקרים רבים, בתחומים מגוונים. כן הולך ונבנה מאגר של נתונים על כל תחומי הפעילות במשק.

אלה הנושאים העיקריים שבמחקר:

1. האינפלציה הנוכחית – המכשולים לצמיחה בישראל והצעה לפתרון;
2. השפעת המדיניות הממשלתית על הביקוש לדיר;
3. תשלומי ההעברה הממשלתיים – הגורמים הקובעים אותם וכיצד יש להפחיתם;
4. הדינמיקה המוניטרית של האינפלציה בישראל.
5. הציפיות האינפלציוניות ויעילות שוק ניירות הערך בישראל;
6. התפתחות השכר, 1972–1983: עובדים קבועים ועובדים זמניים;
7. פערי ריבית בינלאומיים, מדיניות אשראי ופיקוח על מטבע חוץ;
8. מדדים לרווחיות היצוא;
9. עשור קדימה: רצוי ומצוי;
10. השפעת החיסכון הלאומי ותנועות ההון הבינלאומיות נטו על ההשקעות המקומיות במשק הישראלי;
11. אינדיקטורים של שוק העבודה בישראל;
12. בחינת עוצמת השיבושים ביחסי העבודה בעת שינויים בלתי צפויים בקצב האינפלציה;
13. ההיגיון של הזהות הריקרדיאנית והוויכוח סביב הגירעון התקציבי והאינפלציה;
14. הכנסות הממשלה מהרפסת כסף ושיעורי התשואה במשק עם מערכת בנקאות.

במסגרת "פורום ספיר" (שנפתח השנה) יפורסמו העבודות הבאות, בהשתתפות חברים מן המחלקה:

1. מדיניות שכר בתנאי דיסאינפלציה;
2. מוסדות ומדיניות מוניטרית בישראל – עבר הווה ועתיד;
3. בקרה מוניטרית בטווח הקצר בישראל.

10. פרסומי בנק ישראל

בשנת 1987 הוציא בנק ישראל לאור את הפרסומים האלה:

- א. מחלקת המחקר
דין וחשבון לשנת 1986;
עיקרי דין וחשבון 1986;
לוח אירועים כלכליים, 1986;
ההתפתחויות הכלכליות בחודשים האחרונים, 41, 42 (עברית-אנגלית);
סקר בנק ישראל 62, 63;
תקציב לאומי לשנת 1987;
דוח הנגיד על עליית אמצעי התשלום בתקופה שבין 31.5.1986 ל-31.7.1986;
דוח הנגיד על עליית אמצעי התשלום בתקופה שבין 31.7.1986 ל-31.3.1987;
תיק נתונים עיקריים על המשק הישראלי (עוקדן, עדכון שבועי, עברית-אנגלית);

Annual Report, 1986;
The Israeli Economy – Facts in Figures, 1987;
Economic Review, 59;
National Budget, 1987.

- ב. המפקח על הבנקים
מערכת הבנקאות בישראל, סקירה שנתית, 1986;
סטטיסטיקה שנתית של מוסדות הבנקאיים, 1982–1986 (עברית-אנגלית);
מדריך לסניפי המוסדות הבנקאיים בישראל, ליום 1.1.1987;
סוגיות בבנקאות 6;
תאגידי בנקאיים רגילים ומיוחדים, 1985–1986;
פרסומים בנושאי בנקאות בישראל, 1987;
הוראות בדבר עריכת דוח כספי שנתי של בנק למשכנתאות, בנק למימון השקעות ומוסד כספי;
יחסי בנק-לקוח, חקיקה והוראות;

Israel's Banking System, 1986
Banks in Israel – Selected Figures, 1986
Banking Review No 1.

- ג. חשב הבנק
דוחות כספיים לשנת 1986;

Financial Statements for the Year 1986.

ד. מינהל מילואות המדינה
כללים ולוחות לחישוב סכומי הפדיון בשקלים של מילואות (רבעוני);
איגרות מדינת ישראל – איגרות חוב ושטרי חיסכון, רשימת עיכובים (חודשי, שנתי);
הוראות נוהל הפדיון
בישראל של איגרות מדינת ישראל (Bonds), תעודות מדינת ישראל (Certificates).

ה. מחלקת המטבע
סקירה שנתית, 1986.

ו. היועץ המשפטי
בנק ישראל – דינים והוראות (עדכון);
חקיקה בנקאית (מהדורה מעודכנת).

ז. המפקח על מטבע חוץ
הוראות הפיקוח על מטבע חוץ (עדכונים וחוזרי המפקח);
מצבת החובות במטע חוץ (חצי-שנתי);
תקבולים-שלומים במטבע חוץ (חצי-שנתי).

ח. המחלקה המוניטרית
ההתפתחויות בשוק ההון, סקירה שנתית, 1986;

ט. מחלקת מטבע חוץ
שטרי החליפין של המטבע הישראלי, 1986;
שערים יציגים (דף שבועי).

11. הנגיד והנהלת הבנק

בחודש יוני 1987 סיים ויקטור מדינה את תפקידו כמנהל המחלקה המוניטרית, ופרש מבנק ישראל.
ב-1 בספטמבר 1987 צורף דוד קליין להנהלה הבכירה של הבנק, כאחראי על המחלקה המוניטרית ועל מחלקת האשראי והפיקוח על מטבע חוץ. ב-1 באוגוסט 1987 החליף אברהם בן-בסט את מרדכי פרנקל בתפקידו כמנהל מחלקת המחקר, וב-1 בספטמבר החליף אמנון גולדשמידט את גליה מאור בתפקיד המפקח על הבנקים. שינויים אלה נועדו לאפשר לחברי ההנהלה הבכירה – גליה מאור, מרדכי פרנקל, דוד קליין ויצחק רהב – להתרכז בסיוע לנגיד בהתוויית מדיניות הבנק ובניהולו.
ב-1 בפברואר 1988 פרש מנחם רבוי מתפקידו כיועץ בכיר לנגיד וכממונה על ההסברה.

12. הוועדה המייעצת והמועצה המייעצת

הוועדה המייעצת דנה בנושאים הבאים: החלפת התפ"ס בפח"ק, הקטנת שיעורי הנזילות לתכניות חיסכון ושינויים במשטר הנזילות בבנקים. הוועדה סמכה את ידיה על השינויים שהציע בנק ישראל.
המועצה המייעצת שמעה סקירות מפי הנגיד וחברי הנהלת הבנק בנושאי המדיניות המוניטרית וההתפתחויות הכלכליות במשק, וקיימה דיונים בנושאים אלה. כן דנה המועצה בדוח בנק ישראל לשנת 1986 ובמבנה מערכת הבנקאות.